

**Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında
Kütləvi İformasiya Vasitələrinin
İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

**Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru**

I Yazı

Ömər Faiq Nemanzadə (1872-1937) Ahişka qəzasının Azqur kəndində anadan olmuş, bir neçə il molla məktəbinə getse de, dina maraq göstərməmiş və yenica açılmış rus-tatar məktəbinə daxil olmuşdur. Atası onu Qori müəllimlər seminariyasına qoymaq istəsə de, anasının təkidi ilə 1882-ci ildə İstanbulda gedərk 'Fateh' məktəbində təhsilini davam etdiyi, təbiət elmlərinə həvəsi olduğunu görə sonradan 'Darül Şəfəq' məktəbinə daxil olmuşdur. 1891-ci ildə hamim məktəbi bitirdikdən sonra Qalata Poçt və Telegraf idarəsində əmək fəaliyyətinə başlamışdır.

1894-cü ildə, Ahişkada milli münasibətərin keşkinləşməsi dövründə vətənə qaydan Ömər Faiq az sonra Şəkide ilk üsuli-cədид məktəbində (1894-1896), Şəkide məktəbində (1898-1900) müəllim işləmişdir. 1900-1902-ci illərdə Şamaxıda fəaliyyət göstərən Ö.Faiq Şamaxıda baş vermiş zəlzələdən sonra Tiflisə getmiş və "Şərqi-Rus" qəzetində İsləməyə başlamışdır. 1905-ci ildə "Şərqi-Rus" bağlandıqdan sonra o, C.Məmmədquluzadə ilə birlikdə qəzetiñ matbaəsini alıb "Qeyrat" adı altında dövrlə ayaqlaşan kitabları, az sonra da (1906) "Molla Nəsrəddin" jurnalının nəşr etməyə başlamışdır.

1910-cu illərin əvvəllerində "Molla Nəsrəddin"le əlaqələrini kesən Ömər Faiq 1917-1920-ci illərdə Ahişka bölgəsində fəaliyyət göstərmişdir. Cənub-Qərbi Qafqaz Türk Respublikasının liderlərindən biri olan, ancaq altı aydan sonra menşeviklər Gürcüstanə ələ keçirib həmin respublika leğv olunduqdan sonra o, Gürcüstan menşevik hökumətində Ahişka və Ahilekələk eyaletlərinə muxtarlıyyət tələb etmişdir. Gürcüstanın antitürk siyasi şiddetinə qarşı çıxan Ömər Faiq 1918-ci ildə üç dəfə həbs olunmuş, həbsdən çıxdıqdan sonra Bakıya gələrək 1919-cu ildə Bakı Polis idarəsində çalışmış, 1920-ci ildə isə yenidən Gürcüstana qayıtmışdır.

27 Aprel işgalindən sonra Gəncə Ziraat Texnikumunun direktoru İsləm Faiq, çox keçmədən Gürçüstan məsləman işləri üzrə komitənin sədri təyin edilmişdir. 1923-cü ildə yenidən Azərbaycana dönen Nemanzadə 1924-cü ildə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığında işə düzəlmüş, dərsliklərin hazırlanmasına və onların çap edilməsinə yardım etmişdir. 1927-ci ildə pensiyaya çıxdıqdan sonra Ö.Faiq "Xatirələrim" üzərində çalışmışdır. Nemanzadə 1937-ci ildə yayında Ahişkada olarkən həmin rayonun prokuroru Odabəşyanın sərəncamı ilə həbs olunmuş və Gürçüstan SSR Xalq Daxili İşlər Komisarlığının nəzdindəki "tülküy"ün qərarı ilə güllənmişdir.

lamadıqları qədri təqdiri-qisməti behane edən tənbəller, sefəhələr kimi Həqqin ən böyük neməti, əsrari-ilahiyənin, cüveyni, tekalifi-şəriyyənin mehəlli-tehəmməlü olan eql boş yerə çevredilmir. Məsələn, su, atəş və ya bir otun, meyvənin nə süretlə Allahın verdiyi hansı səbəble vücudə gəldiyi düşünülür. Qiş ortasında gözəl bir çiçək, xoş bir meyvə hüsüle gətirmek üçün artıq baharın gələmisi, istinin, hərəretin zühdü gözlənmir. Neməti-ilahiyə olan eql ilə təbiət tədqiq və təqlid edilir".

Onun fikrincə, vaxtılıq eql sayəsində avropalılardan irəlida olan İslam xalqlarının bu gün mədəniyyəti, elmi orada araması, üstəlik bu mədəniyyəti də paltarda, dildə görüb onları yamsılamalar qətiyyən doğru deyidir. Nemanzadəyə görə, artıq avamlar da elmin, mərifətin qədrini anlayıb qanır, sadəcə bu gözəl səmtə getmək yolunu, qaydasını bilmirlər. 'Buna görə elm yollannı bunlara sözlə deyil, işlə, öncüllük olmaqla bildirmelidir. Yoxsa sözü hər kəs söylər, amma işi hər kəs yapma bilmez. Bu cəhətə böyükərmişdən bize quru söz deyil, ciddi ürək, qeyrat, iş lazımdır'.

vücudə getirilən açıq, asan, faydalı kitablar, əsərlər, aletlər gündən-güne çoxalmaqdır, alımlar onlardan istifadə etməkdədir.

Ö.F.Nemanzadə yazdı ki, müsləmanların cahil, avam, nadan olmasının günahkarı islam deyil, onların bu dini səhv başa düşməlidir. Onun fikrincə, "Şükür Allaha, islam

bugünkü dərakəmiz, nedir qonşular arasında həqarətimiz? Yeri gedən qədim əreb mədəniyyəti ilə fəxr ediriz. Avropalılar mədəniyyəti islamlardan aldı deyə, şübhər. Amma bir kərə fikir edəlim ki, bu bizim üçün nə qədər ayıbdır. Avropa xacəpərest olala qədim islam mədəniyyətini qəbul etsin də, biz öz malımızı almaqdə, öyünükde bu dərəcə inad göstərək? Rəsürüm qəbahətdən böyükdür. Utanalımlı.. Utanalımlı..".

Ömər Faiq hesab edirdi ki, keçmiş islam mədəniyyəti ilə öyünüb yerində saymaq olmaz. Onun fikrincə, hər bir dinin və millətin üstünlüyü zamanə ilə ayaqlaşmasıdır. Artıq müsləmanlar da bilməlidirlər ki, son iki-üç əsrdir möglüb olmaqdadırlar və bunun qarşısını almaq üçün gecə-gündüz çalışmalıdır.

Ömer Faiqə görə, o, millətlər də yenidən inkişaf edirler ki, tapındıqları dinlərini, adət-ənənələrini zəmanəyə görə uzlaşdırırlar. Çünkü zəmanəyə görə deyişmek her zaman vacib olmuşdur. Hətta, bu səbəbdən ki, Allah hər bir zamanın öz teleblərinə uyğun olaraq bir yaxud, bir neçə peyğəmbər göndərmişdir. O, yazdı: "İndi həzərət Adəmdən axır zaman peyğəmbərə qədər keçən zamanı yüz iyirmi dörd min il fərz və texmim edərəsək, ilde beş peyğəmbər gəlmış imiş. Demək olur ki, bunlardan bəziləri əsləfinin təbliğine məmər olmuş ehkam və əməli cüzi bir təyirə təbliğə məmər olmuş isələr də, coxunun məzhəb və şəriətinin surəti icrası bütün-bütün ayrı idi. Böyle olmasa da labüb və lazımdı. Bu səbəbdən ki, həzərəti Mehəmmədin ümməti olan bizlər indiki məzhəb və eməllərimizlə ne surətə müsəlman isək, keçmiş cümlə peyğəmbərlərin ümmətləri də əksəri bizimkilərə müxalif olan eməllərlə bərabər yene xalis-müklis müsəlman idi".

Ömər Faiq hesab edirdi ki, zamanəyə görə dini əməllərin dəyişilməsi əsas İslamiyyəti əsla dəyişmir. Onun fikrincə, bu hal, yəni dini əməllərin zamanəyə görə dəyişilməsi işlərimizin də zamanaya görə dəyişilməsinə bir nümunədir. "Hər dördüncü etiqadi-əməldə əsasən bir olan islamın fel və əməldə az-çox fərqli olaraq Hənəfi, Şafi, Maliki şöbələrinə aynılması əcaba zaman və halın özüga sabəblər və müəssirələr də məlum isə, cümləsinin haqqı müəssiri yənə zamandır" təsir və icabına görə deyil də nədir? Hətta müctəhidin vücut və lüzumu zamanənənin tələblərinə görə hərəkət etmək lazımdır. Hökmü əsasına görə deyilmi? Bir az daha irəlilərə gedək: zamanın tələbləri görə təbədil-əməl və təgħiġi-hərəkətə ən həkiməna şahid axtarsaq, yənə həzərəti peyğəmbərin öz vəxti-saadətlərində tapacağıq. Tapacağıq ki, o hallar, o hikmətlər bir yerdə sancılıb yatab, tərəpnək istəməyən biz tənbellərlə birər ibret və nümunə olsun".

Ömər Faiq Nemanzadənin yaradıcılığında milli maarifçilik: türkçülük və azərbaycançılıq

Ömər Faiq hesab edirdi ki, keçmiş islam mədəniyyəti ilə öyünüb yerində saymaq olmaz. Onun fikrincə, hər bir dinin və millətin üstünlüyü zamanə ilə ayaqlaşmasıdır. Artıq müsləmanlar da bilməlidirlər ki, son iki-üç əsrdir möglüb olmaqdadırlar və bunun qarşısını almaq üçün gecə-gündüz çalışmalıdır.

öyrənməyin vacibliyini qeyd etmişdir.

Ömer Faiqə görə, Yaradanın ilk bəxşisi olan eql sayəsində artıq bəşər övladı bir çox sırları anlamaqdır, keşf etməkdir. Bununla da maarif arzusunun, birləşik fikrinin, insanlığın yavaş-yavaş inkişaf etdiyini yazar Nemanzadə hesab edirdi ki, yeni keşflər, ixtiralar an bəsit bir otun, bittinin özündə belə Yaradanın əzəmətini göstərir. O, yazdı: "Hər vərəqəs dəfə ist mərifəti-gerdikar" ("hər vərəqə varlıq mərifətinin bir dəftəridir") ilə "olsa istedad arifi-qabil idrak-veyh... həqq ırsalına hər zərədir bir Cəbrayıl" ("arifin istədiyi ilahiyyəti dərk etməye qabil olsa... haqqə catmağa Cəbrayıl bir zərədir") hikmətlərinin boş yere söyleməmediyi anlaşıllır, zühura gələn hər məxlüqat və mövcudun mütləq bir səbəb və hikməti-ilahiyəye müvafiq bir suretdə xəlq buyurulduğu sər bilinir, həqq-təla təbiətin təsir və iqtizasını bir səbəbi-xilqət olaraq bəxş buyurdığı fəhm edilir. Buna binaən heç bir şəyin biləsəbəb zühdü gözlənmir. An-

Ona görə, artıq müsləmanlar da oyanmalı, qonşu millətlərdən geri qalmamalıdırlar. "Bizlər hələ cəhalətin qurbanı, avropalıların nökeri, daha açığı qonşularımızın sağılan ineyi menzilində, məzəllətində qalmışız. İlahi, bizim milletin mərifət baharı ne vaxt gelecek? Elm çiçəklərimiz nə zaman açılacaq? Həmisi belə gözü bağlı, dili laflı qalacaq? Bu ne hələdir ki, düşmüştək? Bu ne yükdür ki, biz çekiriz? Daha nə zamana qədər bu cəhalət boyundurduğundan qurtara bilməyəcəyiz?" Aix biz de insanıq. Cəhalət ilə puç olub gəden mərifet ilə sələmət çıxan millətlərdən ibret alımlı! Edəlim ki, bize öncüllük, rehbərlik edib, nümunə-misal olmuşlar". Nemanzadəyə görə, xurafata və mövhümata qarşı mübarizə aparmaq, isləhatlər həyata keçirmək üçün çox gedər. Çıxış yolu müasir avropalıların vaxtılıq keçidləri körpüdən getməkdir. O, yazdı: "Daha bu körpünü buraxıb boğula-boğula sudan keçmənin ne ləzzəti var? Bu gün aləmi-isla-miyətin işiqli yerlərində Avropada

mam" deyib, yuxulayıb, həqir, fəqir, cahil, qafil qalmışq ve avropalılar islam mədəniyyətini örenib irəli getdikləri halda, biz bir millet kimə həde de yerimizde sayıraq. O, yazır: "Qardaşlar, acı, lakin doğru sözden incəməyəlim. Dərdini söylemən dərman bulmaz. Qızdırma üçün her zaman şəker, qəndiyyə içmək yerine bir az da xine içəlim. Sükür Allaha, dünəninin hali gözümüzün öündədir. Çinlilər kimi dünəninin bir kənarında deyil, dünəninin her tərəfində, hətta mədəni millətləri ilə torpaq, qapi qonşusuyuz. Çinlilər belə Avropanın bir dəfə vurduğu zərbe ilə oyanmağa başlayır, biz nə qədər hissiz və vicdansız ki, vücdumuz parçalanır, ürəyimiz dağılır, namusumuz ayaqlar altına alınır, həqiriliyimiz, alçaklığımız yerin dibine keçir, keçir də yene bir kərə olsun gözümüzü açmaq, ibret almaq istəmiriz. Of, insan fikir edəndə divanə olmaq isteyir. Nədir

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu maliyyə dəstəyi ilə çap olunur